

**MADANIY MEROSNI MUZEYLASHTIRISH,
TADQIQ VA TATBIQ ETISH, SAQLASH VA
TARG'IB ETISH TAMOYILLARI**

Gulshoda Fozilova Sheraliyevna

“Termiz” davlat muzey-qo‘riqxonasi
Tabiat ilmiy bo‘limining Bosh mutaxassisi
Surxondaryo, O‘zbekiston

Annotatsiya: Maqola madaniy merosning moddiy va nomoddiy komponentlarini muzeylashtirish, ilmiy tadqiq qilish va tatbiq etish, konservatsiya va preventiv saqlash, shuningdek, jamiyatga targ‘ib etishning asosiy tamoyillarini yoritadi. Ushbu jarayonlarning uzviy bog‘lanishi, autentiklik, minimal aralashuv, kontekstualizatsiya, inklyuzivlik, raqamli transformatsiya va barqarorlik kabi tamoyillar asosida madaniy merosni kompleks boshqarishning zamonaviy yondashuvlari tahlil etiladi. Maqola muzey faoliyatining ilmiy-amaliy jihatlarini, interdisplinar tadqiqot usullarini va global tendensiyalarni hisobga olgan holda, O‘zbekiston sharoitida madaniy merosni saqlash va rivojlantirishning barqaror modelini shakllantirish masalalariga e’tibor qaratadi.

Kalit so‘zlar: madaniy meros, muzeylashtirish, autentiklik, saqlash, preventiv konservatsiya, tadqiqot, tatbiq etish, targ‘ib etish, inklyuzivlik, raqamli transformatsiya, barqarorlik, kontekstualizatsiya, interaktivlik.

Аннотация: Статья освещает основные принципы музеефикации, научного исследования и применения, консервации и пропаганды материального и нематериального культурного наследия. Рассматривается взаимосвязь этих процессов на основе принципов аутентичности, минимального вмешательства, контекстуализации, инклюзивности, цифровой трансформации и устойчивости. Анализируются современные подходы к комплексному управлению культурным наследием с учетом междисциплинарных методов исследования и глобальных тенденций, с акцентом на формирование устойчивой модели сохранения и развития культурного наследия в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: культурное наследие, музеефикация, аутентичность, сохранение, превентивная консервация, исследование, применение, пропаганда, инклюзивность, цифровая трансформация, устойчивость, контекстуализация, интерактивность.

Abstract: The article examines the core principles of museumification, research and application, preservation, and promotion of tangible and intangible cultural heritage. It analyzes the interconnectedness of these processes based on principles of authenticity, minimal intervention, contextualization, inclusivity, digital transformation, and sustainability. The work highlights contemporary approaches to integrated cultural heritage management, incorporating interdisciplinary research methods and global trends, with particular attention to forming a sustainable model for the preservation and development of cultural heritage in the context of Uzbekistan.

Keywords: cultural heritage, museumification, authenticity, preservation, preventive conservation, research, application, promotion, inclusivity, digital transformation, sustainability, contextualization, interactivity.

Madaniy merosni muzeylashtirish, tadqiq va tatbiq etish, saqlash hamda targ'ib etish tamoyillari zamonaviy ilmiy va amaliy faoliyatning markaziy o'rinlaridan birini egallaydi. Madaniy meros insoniyatning tarixiy, ma'naviy va ijodiy tajribasini aks ettiruvchi moddiy va nomoddiy boyliklar majmuidir. U arxitektura yodgorliklari, etnografik artefaktlar, san'at asarlari, til va urf-odatlar, shuningdek, raqamli arxivlar shaklida namoyon bo'ladi. Ushbu merosni kompleks boshqarish tamoyillari uning autentikligini, kontekstual qiymatini va jamiyat uchun doimiy foydaliligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydigan uzviy jarayon sifatida ko'rish zarur.

Muzeylashtirish jarayoni madaniy merosning moddiy va nomoddiy elementlarini muzey muhitiga o'tkazish, ularni ilmiy asoslangan kontekstda taqdim etish va ommaviy aksessibilitetni oshirishdan iborat. Bu tamoyilning asosiy mezonlaridan biri autentiklikka rioya qilishdir. Ekspонатning original materiallari,

texnologik izlari va tarixiy kontekstini buzmasdan saqlash, rekonstruksiya yoki restavratsiya jarayonida minimal aralashuvni ta'minlash zarur. Ikkinchi tamoyil – kontekstualizatsiya bo'lib, artefakti faqat izolyatsiya holatida emas, balki uning madaniy, ijtimoiy va ekologik muhiti bilan bog'liq holda namoyish etishni bildiradi. Masalan, arxeologik topilmalar muzeyda joylashtirilganda ularning qazilma joyi, davriy stratigrafiyasi va madaniy aloqalari haqidagi ma'lumotlar integratsiyalashgan bo'lishi lozim. Uchinchi tamoyil – aksessibilitet va inklyuzivlik tamoyili bo'lib, muzey eksponatlarini jismoniy va intellektual jihatdan barcha guruhlar, jumladan, nogironligi bor shaxslar, bolalar va turli madaniy fonli tomoshabinlar uchun ochiq qilishni talab etadi. Raqamli platformalar, sensorli displeylar va ko'p tilli audio-gidlar orqali bu tamoyil amalga oshiriladi. Muzeylashtirishning yana bir muhim tamoyili – interaktivlik va dialog tamoyili hisoblanadi. Zamonaviy muzeylar passiv ko'rgazma o'rniga tomoshabinni faol ishtirokchi sifatida jalb qiluvchi virtual realiteks, augmented reality va immersiv installyatsiyalarni qo'llaydi. Natijada, madaniy meros statik artefakt emas, balki tirik madaniy jarayon sifatida qabul qilinadi.

Tadqiq va tatbiq etish tamoyillari muzeylashtirish jarayonining ilmiy asosini tashkil etadi. Tadqiqot interdisplinar yondashuvga asoslanishi kerak: arxeologiya, etnografiya, materialshunoslik, raqamli gumanitar fanlar va madaniy antropologiya usullari birgalikda qo'llaniladi. Ilmiy tadqiqotning asosiy tamoyillaridan biri – dalillar asosidagi yondashuv bo'lib, har bir artefaktning kelib chiqishi, texnologiyasi va madaniy ahamiyati laboratoriya tahlillari (radiokarbonli datalash, spektroskopiya, izotop tahlili) bilan tasdiqlanishi lozim. Ikkinchi tamoyil – ochiqlik va reproduktivlik tamoyili bo'lib, tadqiqot metodologiyasi va natijalari ilmiy hamjamiyat tomonidan qayta ko'rib chiqilishi va takrorlanishi mumkin bo'lishi shart. Tatbiq etish jarayonida esa nazariy bilimlarni amaliyotga o'tkazish tamoyili ustunlik qiladi. Masalan, tadqiqot natijasida aniqlangan artefaktlarning texnologik xususiyatlari zamonaviy restavratsiya yoki virtual rekonstruksiya loyihalarida qo'llaniladi. Tatbiq etishning yana bir tamoyili – jamiyatga yo'naltirilganlik bo'lib,

tadqiqot natijalari faqat akademik doirada qolmay, balki ta'lim dasturlari, muzey ekspozitsiyalari va madaniy siyosat ishlab chiqishda qo'llanilishi kerak. Bu yerda etik tamoyillar alohida ahamiyatga ega: mahalliy jamoalar bilan maslahatlashish, madaniy meros egalarining roziligi va intellektual mulk huquqini hurmat qilish zarur. Saqlash tamoyillari madaniy merosning jismoniy va ma'naviy butunligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ularning asosiy yo'nalishi – preventiv konservatsiya tamoyilidir. Bu tamoyil artefaktning buzilish sabablarini (namlik, harorat o'zgarishi, yorug'lik, biologik zararkunandalar, ifloslanish) oldindan bartaraf etishni talab etadi. Muzey sharoitida saqlashning ilmiy asoslangan standartlari (harorat 18–22°C, namlik 40–55%, UV filtratsiyasi) qat'iy rioya qilinishi lozim. Ikkinchi tamoyil – minimal aralashuv tamoyili bo'lib, restavratsiya jarayonida asl materialning maksimal saqlanishi va qayta tiklashning qaytmasligini ta'minlash zarur. Zamonaviy saqlashda raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutadi: 3D-skanerlash, fotogrammetriya va raqamli arxivlar orqali merosning virtual nusxasi yaratiladi, bu esa originalning yuklamasini kamaytiradi. Uchinchi tamoyil – barqarorlik va ekologik mas'uliyat tamoyili bo'lib, saqlash jarayonida energiya tejamkor texnologiyalar, qayta ishlatiladigan materiallar va karbon izini kamaytirishga e'tibor qaratiladi. Saqlashning ijtimoiy jihat ham muhim: mahalliy aholi va mutaxassislar o'rtasida bilim almashinuvi orqali an'anaviy saqlash usullarini (masalan, o'simlik ekstraktlari, tabiiy pigmentlar) zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiya qilish zarur.

Targ'ib etish tamoyillari madaniy merosni keng jamoatchilikka yetkazish va uning ma'naviy qiymatini oshirishga xizmat qiladi. Birinchi tamoyil – haqqoniy va kontekstual targ'ib tamoyili bo'lib, merosni senzura yoki siyosiy talqinlarsiz, ilmiy dalillar asosida taqdim etish zarur. Ikkinchi tamoyil – ko'p qatlamli va inklyuziv targ'ib tamoyili bo'lib, turli yosh, ta'lim va madaniy darajadagi auditoriyalar uchun moslashtirilgan kontent yaratiladi: bolalar uchun interaktiv o'yinlar, yoshlar uchun multimedia loyihalar, olimlar uchun chuqur ilmiy materiallar. Uchinchi tamoyil – raqamli va global targ'ib tamoyili bo'lib, virtual muzeylar, onlayn platformalar,

social tarmoqlar va mobil ilovalar orqali merosning geografik cheklovlarini yengib o'tish imkonini beradi. Targ'ib etishning yana bir muhim tamoyili – jamoatchilik ishtiroki va fuqarolik fan tamoyili bo'lib, oddiy fuqarolarni merosni saqlash va tadqiq etish jarayoniga jalb qilish (citizen science loyihalari, crowdsourcing, mahalliy tarixiy hikoyalar yig'ish) orqali madaniy merosni umumxalq boyligiga aylantirish lozim.

Ushbu tamoyillarning uzviy bog'lanishi madaniy merosni samarali boshqarishning kalitidir. Muzeylashtirish tadqiqot natijalariga asoslanadi, tadqiqot esa saqlash texnologiyalarini takomillashtiradi, saqlash esa yangi tadqiqotlar uchun imkoniyat yaratadi, targ'ib esa jamiyatdan yangi ma'lumot va qo'llab-quvvatlash olib keladi. Zamonaviy sharoitda bu tamoyillarni raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt yordamida tahlil va global hamkorlik orqali yanada takomillashtirish zarur. Natijada, madaniy meros nafaqat o'tmishning guvohi, balki kelajak avlodlarning ma'naviy va intellektual rivojlanishining dinamik manbai bo'lib qoladi. Ushbu kompleks yondashuv madaniy merosni saqlash va rivojlantirishning barqaror modelini shakllantirishga xizmat qiladi va ilmiy-amaliy faoliyatning yuqori samaradorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2001 (o'zgartirishlar bilan). – 45 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 11 dekabrda "2017-2027 yillarda davlat muzeylari faoliyatini takomillashtirish va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2017. – 28 b.
3. UNESCOning Butunjahon madaniy va tabiiy meros to'g'risidagi Konvensiyasi (1972). – O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan. – Toshkent, 1993. – 32 b.

4. Madaniy meros obyektlarini muzeylashtirish va ularni boshqarish masalalari (xorijiy tajriba va O'zbekiston amaliyoti). – Toshkent: Fan, 2020. – 180 b.
5. O'zbekiston madaniy merosini o'rganish, saqlash va ommalashtirish bo'yicha Butunjahon jamiyati hujjatlari. – Toshkent-Sankt-Peterburg, 2018. – 56 b.